

ประวัติและพัฒนาการพิพิธภัณฑคดีชนวิทยา

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาพิพิธภัณฑคดีชนวิทยา เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการก่อตั้งพิพิธภัณฑคดีชนวิทยา โดยมีสถาบันทักษิณคดีศึกษาเป็นหน่วยงานที่กำกับดูแลพิพิธภัณฑคดีชนวิทยา ในช่วงเวลาดังแต่แรกเริ่ม คือปี พ.ศ. 2513 ถึงปี พ.ศ. 2539 โดยผลของการศึกษากระบวนการก่อตั้งแบ่งออกเป็น การก่อตั้งสถาบันทักษิณคดีศึกษาและพิพิธภัณฑคดีชนวิทยา การจัดการพื้นที่ของพิพิธภัณฑคดีชนวิทยา แนวความคิดในการจัดแสดงและการเก็บข้อมูลภาคสนามเบื้องต้น

4.1 ประวัติสถาบันทักษิณคดีศึกษาและพิพิธภัณฑคดีชนวิทยา

การก่อตั้งสถาบันทักษิณคดีศึกษาและพิพิธภัณฑคดีชนวิทยา มีความสัมพันธ์กันในด้านการบริหารงาน เนื่องจากสถาบันทักษิณคดีเป็นหน่วยงานหลัก จึงต้องศึกษาเรื่องราวของสถาบันทักษิณคดีศึกษาควบคู่กันไป ดังนั้นก่อนจะมีพิพิธภัณฑคดีชนวิทยาและดำเนินการเต็มรูปแบบ สถาบันทักษิณคดีศึกษาได้มีพัฒนาการโดยแบ่งเป็นยุคสำคัญ ๆ ตามการเปลี่ยนแปลงสถานะ และตามลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ ยุคแรกคือการก่อร่างสร้างแนว ยุคที่สองเป็นยุคตั้งศูนย์ส่งเสริมฯ ยุคที่สามเป็นยุคสถาปนาสถาบันฯ และยุคที่สี่เป็นยุคการขยายพิพิธภัณฑฯมายังเกาะยอ สรุปได้ดังนี้

4.1.1 ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2513-2516 (ยุคก่อร่างสร้างแนว)

ช่วงเวลาแรกนี้มีจุดเริ่มต้นจากสุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มศึกษาคดีชาวบ้านภาคใต้ได้อย่างจริงจัง สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ กล่าวถึงการศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางวัฒนธรรมในช่วงเวลานั้นสรุปความได้ว่า นับตั้งแต่สถานีโทรทัศน์ช่อง 9 หาดใหญ่ (ภายหลังเป็นช่อง 10 หาดใหญ่) เริ่มทดลองออกอากาศ ตนเองเป็นผู้จัดรายการส่งเสริมภาษาไทย ซึ่งเป็นรายการที่ถ่ายทอดสดเชิงวิชาการรายการแรกของสถานีฯ ภายหลังตนเองพยายามสรรหาสาระและสิ่งแปลกใหม่มาป้อนรายการโทรทัศน์ และใช้ประกอบการเรียนการสอน จากการค้นคว้าและลงลึกในข้อมูลพบว่า

องค์ความรู้ที่ถูกต้องลุ่มลึกและหลากหลายนั้นมิอยู่ในตัวผู้สูงอายุและผู้สูงวัยประสบการณ์ทุกคน เมื่อมีโอกาสเสวนากับนักปราชญ์ชาวบ้านเพิ่มขึ้นและขยายวงเสวนาให้กว้างออกไป ได้พบว่าทั้งมหาวิทยาลัยและบัณฑิตที่แท้จริงนั้นอยู่นอกรั้วสถานศึกษา บทความจำนวนมากที่เขียนและผลิตออกมาโดยนักวิชาการของไทยมักเป็นเพียงการหยิบยืมตัวอักษรไทยไปใช้ถ่ายทอดความรู้และแนวความคิดของชาวตะวันตก ทั้งทางตรงและทางอ้อม ด้วยเหตุนี้วิชาความรู้ที่ดีพิมพ์ออกมาจึงเกือบจะขาดการดำรงชีพของชาวบ้านเพียงส่วนน้อย ความคิดความรู้ที่ได้รับกับความเป็นจริงในสภาวะสังคมปัจจุบันจึงมักสวนทางกัน ผลงานวิชาการไม่ได้รับใช้ชาวบ้าน¹

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ กล่าวถึงการเก็บข้อมูลภาคสนาม สรุปความได้ว่า วิทยาลัยวิชาการศึกษาได้เปิดการเรียนการสอนวิชาเขตประจำภาคได้ขึ้นที่จังหวัดสงขลา โดยเปิดสอนวิชาเอกเคมีและภาษาอังกฤษรุ่นแรกในปีการศึกษา 2512 ผู้เรียนวิชาเอกภาษาอังกฤษส่วนหนึ่งเลือกเรียนภาษาไทยเป็นวิชาโท วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลาจึงได้ขอตัวสุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (ตำแหน่งขณะนั้นอาจารย์โท) จากวิทยาลัยครูสงขลามาช่วยราชการ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2513 สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ซึ่งรับผิดชอบการสอนรายวิชาคติชนวิทยาของภาควิชาภาษาไทย ได้นำนิสิตออกเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่อำเภอสิงพระและอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา การออกเก็บข้อมูลในครั้งนั้นทำให้ได้ข้อมูลที่มีคุณค่าด้านวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นวัตถุของจริง ข้อมูลมุขปาฐะ สมุดข่อยและข้อมูลอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก ทำให้เห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้านชัดเจนขึ้น อีกทั้งยังเล็งเห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาประเทศว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการเก็บข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นพื้นฐาน²

เมื่อศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทหนังสือชุด สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้วัฒนธรรมพื้นบ้านมากขึ้น สรุปความไว้ว่า การศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นก็เพื่อเปิดวิสัยทัศน์ให้กับวงการวิชาการทางวรรณคดีไทยจากโลกทัศน์เดิม ทำให้เห็นถึงความจำเป็นที่ทุกคนจะต้องรู้จักสิ่งที่อยู่รอบตัว โดยเฉพาะเยาวชนซึ่งจะได้รับข้อมูลสาระความรู้จากในห้องเรียน แต่การจะซึมซับวัฒนธรรมภาษาไทยนั้น จำเป็นต้องรู้ภูมิศาสตร์และทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชุมชน ภูมิพัฒนาการของถ้อยคำ ภูมิคติ

¹ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, ควานน้ำตาบนทางชีวิตและงาน, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2544), น. 104.

² สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, เหลียวหลังแลหน้า, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2534), น. 11.

ความสามารถของวิทยาการและเทคโนโลยีพื้นบ้าน ภูมิปัญญาและพลังของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ตลอดจนเข้าใจบทบาทและพลังทางศาสนา³

วัตถุที่รวบรวมได้ยังขาดสถานที่ในการจัดเก็บ เมื่อสุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ต่อสู้จนได้ห้องพักสำหรับเก็บวัตถุของจริง ก็เริ่มเปิดโอกาสให้ผู้สนใจศึกษา สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ กล่าวถึงการจัดห้องวรรณกรรมท้องถิ่น สรุปความได้ว่า หลังจากที่รวบรวมวัตถุของจริงได้จำนวนหนึ่ง ส่วนแรกถูกนำมาเก็บอย่างทนุถนอมใต้ชอกบันไดของอาคารเรียน ส่วนแถบบันทึกเสียงและภาพถ่ายเก็บไว้ที่ห้องพักอาจารย์ ปลายปี พ.ศ. 2514 ผู้บริหารวิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลาได้มอบห้องพักขนาดใหญ่ให้ 1 ห้อง ต่อมาวัตถุของจริงก็มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น พอที่จะแสดงให้เห็นภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่น การจัดห้องวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้จึงเกิดขึ้น โดยจัดแสดงเฉพาะวัตถุของจริง⁴

ดังนั้นห้องวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ นับเป็นก้าวแรกของการจัดแสดงวัตถุ แต่ยังไม่มีความรู้หรือรูปแบบที่จะเป็นพิพิธภัณฑ์ เมื่อได้ห้องสำหรับเก็บวัตถุแล้ว สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะดำเนินการจัดหาเงินสนับสนุนจากองค์กรภายนอก จึงปรากฏครุภัณฑ์จำนวนหนึ่ง ประกอบด้วยตู้เก็บหนังสือบุค ตู้เก็บภาพสไลด์ ตู้เก็บม้วนแถบบันทึกเสียง และเริ่มจัดระบบข้อมูลแยกตามประเภทเนื้อหา

4.1.2 ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2516 - 2523 (ยุคตั้งศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้)

ช่วงที่สองนี้เป็นการก่อตั้งศูนย์สนเทศเกี่ยวกับวัฒนธรรมภาคใต้ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้กล่าวถึงศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ สรุปความได้ว่า ปลายปี พ.ศ. 2516 ห้องวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ได้ย้ายไปอยู่ที่อาคารเรียน 2 ใช้ห้องเรียนเป็นห้องเก็บข้อมูลและจัดแสดงวัตถุจำนวน 2 ห้อง จากนั้นงานศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลวรรณกรรมท้องถิ่นและคติชาวบ้านภาคใต้ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ จึงคิดทำโครงการศูนย์ภาษาวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวภาคใต้เพื่อสืบสานงานต่อจากช่วงแรก การดำเนินการของศูนย์ฯ ถือเป็นกิจกรรมภายในมหาวิทยาลัย จนปี พ.ศ. 2519 การดำเนินการโครงการศูนย์ภาษาวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวภาคใต้ ก้าวหน้าและมีความพร้อม จึงขอจัดตั้งเป็นหน่วยงาน

³ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, ครวบน้ำตาบนทางชีวิตและงาน, น. 105.

⁴ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, เหลียวหลังแลหน้า, น. 12.

ราชการโดยใช้ชื่อใหม่ว่า โครงการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ หลังจากนั้นพยายามผลักดันทุกวิถีทางที่จะผนวกเข้าเป็นแผนงานส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒวิทยาเขตภาคใต้ เมื่อมหาวิทยาลัยรับหลักการของศูนย์ฯ ให้ขยายงานศึกษาค้นคว้าวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้แล้ว แต่จะต้องดำเนินการในรูปโครงการเพื่อจัดตั้งเป็นส่วนราชการของมหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2519 นี้เองโครงการได้รับการยอมรับและได้รับงบประมาณแผ่นดินเป็นครั้งแรก งบประมาณที่ได้มีเพียงงบลงทุนเพื่อการก่อสร้างอาคารศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ขึ้นภายในบริเวณมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตภาคใต้

ในวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2519 ศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้จัดนิทรรศการแสดงโครงการและกิจการของศูนย์ฯ และดำเนินการก่อสร้างอาคารศูนย์ฯ จากนั้นได้จัดหาทุนจากองค์กรเอกชนและประชาชนทั่วไปมาใช้ในการจัดแสดงนิทรรศการชั่วคราว และจัดซื้อครุภัณฑ์ที่จำเป็น อาคารศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2521

ภาพที่ 4.1

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงทอดพระเนตรกิจการศูนย์ฯ

ที่มา: พิพิธภัณฑสถานภาพ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

จากนั้นจึงเปิดศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้เมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2522 โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมายังศูนย์ฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเปิดศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้⁵

ในช่วงนี้มีการปรับรูปแบบการดำเนินงาน โดยมีงานพิพิธภัณฑสถานและห้องสมุดเพิ่มขึ้น งานพิพิธภัณฑสถานและห้องสมุด ประกอบด้วย พิพิธภัณฑสถานทักษิณคดีประเภทวัตถุของจริง พิพิธภัณฑสถานเสียง พิพิธภัณฑสถานภาพ และห้องสมุดวรรณกรรมท้องถิ่น ทั้งนี้งานพิพิธภัณฑสถานและห้องสมุดได้ให้บริการข้อสนเทศแก่ผู้สนใจทั้งนักเรียน นักศึกษา ประชาชนและนักวิชาการ พื้นที่จัดแสดงวัตถุของจริงอยู่ภายในอาคารของศูนย์ฯ เพียงแต่แบ่งห้องและมีตู้สำหรับจัดแสดงเฉพาะ

กล่าวโดยรวมในช่วงที่มีสถานะเป็นศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ ปรากฏงานพิพิธภัณฑสถานขึ้นชัดเจน มีทั้งการเก็บวัตถุของจริงและเก็บข้อมูลเบื้องต้น การแบ่งส่วนงาน⁶ เพื่อดำเนินงานเกี่ยวกับวัตถุในพิพิธภัณฑสถาน ประกอบด้วยพิพิธภัณฑสถานประเภทวัตถุของจริง พิพิธภัณฑสถานเสียง พิพิธภัณฑสถานภาพและห้องสมุดวรรณกรรมท้องถิ่น ถือเป็นยุคที่ได้รับความนิยมจากประชาชนและนักวิชาการมาก งานด้านพิพิธภัณฑสถานของศูนย์ฯ จึงเจริญก้าวหน้า

4.1.3 ช่วงที่ 3 พ.ศ. 2523 - 2529 (ยุคสถาปนาสถาบันทักษิณคดีศึกษา)

ช่วงที่สามเป็นช่วงการดำเนินงานของสถาบันทักษิณคดีศึกษา หลังจากศูนย์ฯ เติบโตก้าวหน้ามาเป็นลำดับ การขยายการดำเนินงานของศูนย์ฯ ก็ประสบปัญหา สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบุลย์ ได้กล่าวถึงปัญหาระบบราชการ สรุปความได้ว่า การดำเนินงานในรูปแบบโครงการของศูนย์ฯ พบอุปสรรคหลายประการ คือ ไม่สามารถขยายอัตรากำลังและงบประมาณให้เพิ่มขึ้นตามภาระหน้าที่และความเจริญเติบโต เพราะศูนย์ฯ ไม่มีฐานะเป็นส่วนราชการ มหาวิทยาลัยได้ดำเนินการขอพิจารณายกฐานะเป็นสถาบัน ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2520 ทั้งนี้คณะกรรมการทบวงมหาวิทยาลัยพิจารณาเห็นชอบให้โครงการศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้มีฐานะเป็นสถาบันทักษิณคดีศึกษา ต่อมาในวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2523 ได้รับการจัดตั้งเป็นหน่วยงาน

⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 15-17.

⁶ สถาบันทักษิณคดีศึกษา, "รายงานประจำปี 2523," (สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2524), น. 1. (อัดสำเนา)

เอกเทศ ตามพระราชบัญญัติของมหาวิทยาลัย โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 97 ตอนที่ 110 ลงวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2523⁷

เมื่อสถาบันทักษิณคดีศึกษามีความก้าวหน้าทางวิชาการตามลำดับ สถานที่เดิมก็คับแคบ สถาบันทักษิณคดีศึกษาดำเนินการขอย้ายสถาบัน ฯ และจะดำเนินการด้านพิพิธภัณฑสถานให้สมบูรณ์เต็มรูปแบบ โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 โดยสถาบัน ฯ ร่วมกับภาควิชา สถาบันตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ให้นายทวีเกียรติ ศรีสกุลเมธี ศึกษาวิเคราะห์ด้านความสำคัญ พฤติกรรมและรูปลักษณะของการจัดตั้ง สาระสำคัญของการศึกษาสรุปได้ว่า สถาบันทักษิณคดีศึกษามีความพร้อมทุกด้านที่จะขยายสถาบัน ฯ และขยายโครงการพิพิธภัณฑสถานวิทยา ยกเว้นสภาพแวดล้อมเดิมที่ไม่เหมาะสม ส่วนที่ต้องการขยายเพิ่มมีดังนี้ “พื้นที่อาคารเพิ่มเป็น 11,679.06 ตารางเมตร มีอาคารพิพิธภัณฑสถาน 4,986 ตารางเมตร ศูนย์สนเทศข้อมูล 2,289 ตารางเมตร หอประชุม 2,756.77 ตารางเมตร พื้นที่ อื่น ๆ 1,647.29 ตารางเมตร”⁸ ขึ้นต้นจะใช้สถานที่บริเวณทิศตะวันตกของศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ในวิทยาเขตเดิม แนวทางการขยายพื้นที่นั้นต้องขอซื้อถอนอาคารบ้านพักอาจารย์ออกประมาณ 3 หลัง จึงจะมีที่ดินเพิ่มเป็นประมาณ 2 ไร่เศษ การจะซื้อถอนบ้านพักเกิดแรงต้านจากบุคลากรภายในมหาวิทยาลัย แนวทางนี้จึงต้องยุติลงและคิดหาวิธีใหม่

ในช่วงเวลานั้น มีการประชุมเพื่อแก้ปัญหาการท่งเที่ยว สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ กล่าวถึงโอกาสที่จะขยายโครงการพิพิธภัณฑสถานวิทยา สรุปความได้ว่า ฯพณฯ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (ร.ต.ท.ชาญ มนุชธรรม) ประธานอนุกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชน (ก.ร.อ.) เพื่อแก้ปัญหาการท่งเที่ยว เห็นชอบต่อข้อเสนอของสมาคมธุรกิจการท่งเที่ยว สงขลา-หาดใหญ่ ที่ขอให้รัฐบาลสนับสนุนโครงการขยายพิพิธภัณฑสถานวิทยาของสถาบันทักษิณคดีศึกษา เมื่อสถาบัน ฯ ได้เสนอโครงการขอความเห็นชอบต่อสภามหาวิทยาลัย และทบวงมหาวิทยาลัย (ก.ม.) และได้มีลงมติให้ความเห็นชอบ ต่อมาสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ ฯ มีหนังสือแจ้งผ่านการท่งเที่ยว ฯ ให้มหาวิทยาลัยเสนอโครงการต่อทบวงมหาวิทยาลัย แต่เนื่องจากในระยะนั้นการเงินของรัฐบาลไม่ดีเท่าที่ควรจึงให้ชะลอเรื่องนี้ไว้ก่อน⁹

⁷ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, เหลียวหลังแลหน้า, น. 19.

⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 20-21.

⁹ เรื่องเดียวกัน.

เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2526 ทางสถาบัน ฯ จะขอทุนสนับสนุนจากต่างประเทศ เนื่องจากได้มีคณะผู้บริหารระดับสูงของต่างประเทศได้มาเยี่ยมชมสถาบัน ฯ และเสนอที่จะให้การสนับสนุน แต่คณะกรรมการที่ปรึกษาของสถาบัน ฯ ต่างลงความเห็นว่าเป็นโครงการนี้ไม่ควรของงบประมาณจากต่างประเทศ เพราะเป็นเรื่องเกียรติและศักดิ์ศรีของชาติ ต้องของงบประมาณแผ่นดิน และได้บรรจุโครงการนี้ไว้ในแผนพัฒนาการศึกษาระยะที่ 6

ในขณะนี้มีการดำเนินงานส่วนของการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นหลัก งานทางด้านการจัดแสดงยังคงเป็นงานรอง ประกอบกับพื้นที่อาคารมีจำกัด ไม่ได้ออกแบบมาเพื่อเป็นพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา การจัดแสดงที่มีอยู่เป็นเพียงจัดแสดงนิทรรศการชั่วคราวเท่านั้น การปรับปรุงและขยายการจัดแสดง ได้ปรับปรุงห้องลูกบิดและวัตถุโบราณภาคใต้ ขยายห้องวัฒนธรรมพื้นบ้าน และจัดแสดง ข้อมูลเฉพาะเป็นช่อง ๆ มีดังนี้ เครื่องมือผ่อนแรงและเทคโนโลยีชาวบ้าน เครื่องส่งสัญญาณชาวบ้าน เครื่องเล่นฝึกการคิดคำนวณ เครื่องมือดักจับและยิงสัตว์ พืชเศรษฐกิจของภาคใต้ เครื่องมือเครื่องใช้ภายในครัวแบบชาวบ้าน เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำและเครื่องใส่คุณลักษณะของวัฒนธรรมและวัฒนธรรมแขนงย่อย เครื่องมืองานไม้และงานจักสาน ข้อมูลเกี่ยวกับการทำนา ข้อมูลที่เป็นผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน¹⁰

ในปีงบประมาณ 2526 งานพิพิธภัณฑ์และห้องสมุดเปลี่ยนชื่อเป็นงานรวบรวมและจัดระบบข้อมูล ประกอบด้วยหน่วยงานพิพิธภัณฑ์วัตถุของจริง หน่วยงานพิพิธภัณฑ์เสียง หน่วยงานพิพิธภัณฑ์ภาพ หน่วยงานวรรณกรรมท้องถิ่น ศูนย์เอกสารและมีหน่วยงานสารนิเทศบริการนำชม¹¹ พรศักดิ์ พรหมแก้ว กล่าวว่า “การปรับเปลี่ยนในช่วงนั้นน่าจะเป็นเรื่องของขอบเขตการบริหารงาน คงเน้นไปที่การเก็บรวบรวมวัตถุเป็นหลัก”¹² ต่อมาปีงบประมาณ 2528 “งานรวบรวมและจัดระบบข้อมูล ได้ปรับเปลี่ยนศูนย์เอกสารเป็นหอเอกสารทักษิณ และได้บรรจุหน่วยงานผลิตสื่อทัศนูปกรณ์เพิ่ม”¹³ ครี้น มณีโชติ กล่าวว่า “การเพิ่มหน่วยงานผลิตสื่อ ฯ เป็น

¹⁰ สถาบันทักษิณคดีศึกษา, “รายงานผลงานประจำปีงบประมาณ 2525,” (สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2526), น. 74-76. (อัดสำเนา)

¹¹ สถาบันทักษิณคดีศึกษา, “รายงานผลงานประจำปีงบประมาณ 2526,” (สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2527), น. 6. (อัดสำเนา)

¹² สัมภาษณ์ พรศักดิ์ พรหมแก้ว, อาจารย์, 8 มกราคม 2547.

¹³ สถาบันทักษิณคดีศึกษา, “รายงานผลงานประจำปีงบประมาณ 2528,” (สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2529), น. 5. (อัดสำเนา)

เพราะนโยบายของสถาบัน ฯ ที่ต้องการสร้างสื่อการเรียนรู้ให้มากขึ้นและเผยแพร่ไปยังสถาบันการศึกษา อีกส่วนหนึ่งสามารถนำไปใช้ในงานจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยาได้”¹⁴

4.1.4 ช่วงที่ 4 พ.ศ. 2530 - 2539 (ยุคพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยาที่เกาะยอ)

ช่วงที่สี่เป็นช่วงการดำเนินการขยายพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยาที่เกาะยอ หลังจากการขอขยายพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยาแล้วการก่อสร้างในวิทยาเขตไม่เหมาะสม และมีแรงต้านจากภายใน สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ กล่าวถึงการเสาะหาพื้นที่ในเกาะยอก่อนดำเนินการย้าย สรุปความได้ว่า การหาสถานที่ที่เหมาะสมและมีความเป็นไปได้นั้น ได้หารือกับศึกษาธิการจังหวัดสงขลา หลังจากนั้นตนเองและสุภาภรณ์ อินทองคง สำนวณพื้นที่อย่างละเอียด ในที่สุดเลือกสถานที่บ้านอ่าวทราย หมู่ที่ 1 ตำบลเกาะยอ ซึ่งอยู่ติดกับวัดเขาบ่อ ปรากฏว่าพื้นที่ธรณีสงฆ์ตามหลักฐานมี 38 ไร่เศษ เมื่อสำรวจจริงวัดมีเพียง 8 ไร่เศษเท่านั้น

หลังจากนั้นดำเนินการผ่านกรมการศาสนาเพื่อขอเช่าที่ธรณีสงฆ์วัดแหลมพ้อ ขอแบ่งใช้พื้นที่ราชพัสดุของโรงเรียนวัดเขาบ่อ จากกรมธนารักษ์ พื้นที่สาธารณประโยชน์ของอำเภอเมืองสงขลา 3 งาน 48 ตารางวา และขอซื้อเพิ่มจากประชาชนอีกจำนวน 14 แห่ง เป็นเนื้อที่ 11 ไร่ 3 งาน 92.9 ตารางวา รวมพื้นที่ทั้งหมดจำนวน 23 ไร่ 2 งาน 39.9 ตารางวา¹⁵

ปี พ.ศ. 2534 พิพิธภัณฑ์คติชนวิทยาเปิดให้ประชาชนเข้าชมอย่างเป็นทางการ สถาบันทักษิณคดีศึกษาได้แบ่งส่วนราชการใหม่ โดยฝ่ายพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยาเป็นหนึ่งในห้าฝ่ายของสถาบัน ฯ ตามโครงสร้างการบริหารงานองค์กร (ดูการแบ่งส่วนราชการในภาคผนวก ก) ฝ่ายพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยาแบ่งงานย่อย สรุปได้ดังนี้ ฝ่ายพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา ประกอบด้วยงานศิลปะการจัดและตกแต่ง งานคลังข้อมูลสำรองและทะเบียน งานพิทักษ์และซ่อมเสริม งานอุทยานวัฒนธรรม ในด้านนโยบายฝ่ายพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยามีภาระงาน คือ งานเก็บรวบรวมข้อมูล งานจัดระบบข้อมูล งานจัดนิทรรศการข้อมูล งานให้บริการเยี่ยมชมและบริการผู้ใช้ข้อมูล ข้อมูลที่เลือกสรรมาได้จัดเป็นนิทรรศการจำเพาะช่วงเวลาและนิทรรศการถาวร ส่วนพิพิธภัณฑ์

¹⁴ สัมภาษณ์ ครีน มณีโชติ, นักวิจัย 7, 13 มกราคม 2547.

¹⁵ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, เหลียวหลังแลหน้า, น. 22.

เสียง พิพิธภัณฑสถาน หอเอกสารทักษิณ และวรรณกรรมท้องถิ่นขึ้นตรงกับฝ่ายสารนิทัศน์ (ศูนย์สนเทศวัฒนธรรม)¹⁶

ปี พ.ศ. 2535 งานด้านพิพิธภัณฑสถานปรับเปลี่ยนชื่อจากฝ่ายพิพิธภัณฑสถานศึกษา เป็นกองพิพิธภัณฑสถานศึกษา ทำให้การบริหารงานมีขอบเขตกว้างขึ้น ยังคงอัตราบุคลากรเท่าเดิม แต่ภาระงานของบุคลากรเพิ่มมากขึ้น กองพิพิธภัณฑสถานศึกษาประกอบด้วยงานด้านต่าง ๆ ดังนี้ “งานศิลปะการจัดแสดงและตกแต่งพิพิธภัณฑสถาน งานทะเบียนและคลังข้อมูล งานวิเคราะห์และจัดระบบข้อมูล งานภัณฑารักษ์และภัณฑานิเทศ งานอุทยานวัฒนธรรม”¹⁷ ส่วนงานพิพิธภัณฑสถานเสียงเปลี่ยนชื่อเป็นงานโสตนิทัศน์ งานพิพิธภัณฑสถานภาพเปลี่ยนชื่อเป็นงานทัศนนิทัศน์ ขึ้นตรงกับฝ่ายหอทักษิณนิทัศน์

ปี พ.ศ. 2536 ปรับเปลี่ยนงานด้านพิพิธภัณฑสถาน จากกองพิพิธภัณฑสถานศึกษาเป็นฝ่ายพิพิธภัณฑสถานศึกษาเช่นเดิม แต่หน่วยงานย่อยแบ่งเป็นดังนี้ “งานจัดหาและจัดระบบข้อมูล งานจัดพิพิธภัณฑสถานศึกษา งานอนุรักษ์และซ่อมเสริม งานภัณฑานิเทศ”¹⁸ เมื่อมีลักษณะงานชัดเจนขึ้น ภารกิจของงานจัดพิพิธภัณฑสถานศึกษาจึงได้แบ่งหน่วยงานย่อยอีก คือ “หน่วยปฏิบัติเนื้อหา ทำหน้าที่วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อประโยชน์ในการจัดแสดงและสื่อสารข้อมูล หน่วยภัณฑานิเทศ ทำหน้าที่จัดและตกแต่งพิพิธภัณฑสถานให้มีคุณค่าทางวิชาการและศิลปะ จัดวางรูปแบบและคำบรรยาย เลือกรวบรวมสื่อประกอบตามความเหมาะสม”¹⁹ และปรับเปลี่ยนข้อมูลที่จัดไว้ให้มีความน่าสนใจ ทันสมัย ถูกต้องตามหลักวิชาการ ส่วนภารกิจงานภัณฑารักษ์มีหน้าที่อนุรักษ์สิ่งของในหอทักษิณนิทัศน์

โครงการช่วงที่ 1 สรุปความได้ดังนี้ ทางสถาบันทักษิณคดีศึกษาได้รับงบประมาณแผ่นดินปี 2530-2532 จำนวน 21,374,097 บาท เป็นค่าไฟฟ้าแรงสูงและแรงต่ำ ถนน ประปา อาคารสารนิเทศ อาคารพาณิชยกรรม อาคารพิพิธภัณฑสถาน (กลุ่มหลังคาจั่ว กลุ่มหลังคาปั้นหย่า และกลุ่มหลังคาบลานอ) และเวทีการแสดงกลางแจ้ง มีพื้นที่อาคารทั้งหมด 7,774 ตารางเมตร

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 44.

¹⁷ สถาบันทักษิณคดีศึกษา, “รายงานประจำปี 2535,” (สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2536), น. 7. (อัดสำเนา)

¹⁸ สถาบันทักษิณคดีศึกษา, “รายงานประจำปี 2536,” (สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2537), น. 4. (อัดสำเนา)

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 8.

ปีงบประมาณ 2533 ได้รับงบประมาณปรับปรุงบริเวณ ก่อสร้างรั้ว บ่อมยาม ลานจอดรถ และ ไฟฟ้าถนน รวมเป็นเงิน 1,700,000 บาท ปีงบประมาณ 2534 ได้รับงบประมาณแผ่นดิน สำหรับก่อสร้างแวงกันถนนอีก 180,000 บาท รวมงบประมาณแผ่นดินในโครงการช่วงแรก (2530-2534) รวมทั้งสิ้น 23,254,097 บาท นอกจากนั้นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยให้ งบประมาณพัฒนาอุทยานวัฒนธรรม เป็นเงิน 810,000 บาท และเอกชนร่วมบริจาคสมทบอีก 4,644,993.10 บาท ใช้เงินรายได้จากการจำหน่ายสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ปี พ.ศ. 2529 จำนวน 3,718,958 บาท เงินพัฒนาจังหวัด ผ่าน ส.ส. 50,000 บาท รวมงบประมาณใน แผนพัฒนาระยะที่ 6 เป็นเงิน 32,478,048.10 บาท²⁰

ภาพที่ 4.2

การก่อสร้างอาคารพลาพัฒนา

ที่มา : พิพิธภัณฑสถานภาพ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

การขยายพิพิธภัณฑสถานศึกษา ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชนอีกหลาย องค์กร โดยเมื่อดำเนินการเต็มรูปแบบพิพิธภัณฑสถานศึกษาจะมีคลังข้อมูลเกี่ยวกับท้องถิ่น วัตถุ ของจริง ภาพถ่าย เสียง วีดิทัศน์ และเอกสาร สามารถค้นคว้าข้อมูลทางวัฒนธรรมได้กว้างขวาง รวดเร็วและถูกต้องเพื่อนำไปกำหนดแนวทางพัฒนาสังคม ในด้านการจัดแสดงและข้อมูล

²⁰ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, เหยี่ยวหลังแลหน้า, น. 30-32.

ตลอดจนเทคนิควิธีการบริการที่จะช่วยให้ผู้เข้าชมได้ความรู้ เห็นวิธีการจัดการที่จะพัฒนา วัฒนธรรมมีบทบาทเหมาะสมกับสภาพสังคม นอกจากนั้นต้องมีอาคารวิทยบริการ ศูนย์จำหน่าย สินค้าพื้นเมือง เพื่อดำเนินธุรกิจทางวัฒนธรรมและเป็นการส่งเสริมให้ท้องถิ่นผลิตงาน ศิลปหัตถกรรม

ในช่วงนี้ถือว่าเป็นช่วงที่เห็นรูปร่างของพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา โดยเฉพาะด้าน กายภาพชัดเจนขึ้น เพราะมีอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อการจัดแสดงโดยเฉพาะซึ่งเป็นภารกิจหนึ่งของ พิพิธภัณฑ์ หลังจากสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์กลุ่มบ้านหลังคาจั่ว กลุ่มบ้านหลังคาปั้นหย่า และ กลุ่มบ้านหลังคาบลานอ เสร็จได้ปรับเปลี่ยนเป็นห้องจัดแสดงใหม่ (ดูแผนผังการจัดแสดงใน ภาคผนวก ค) เพื่อเปิดพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยาอย่างเป็นทางการ ห้องต่าง ๆ มีดังนี้ กลุ่มบ้าน หลังคาจั่ว ประกอบด้วย ห้องผ้าและเครื่องทอ ห้องเครื่องปั้นดินเผาพื้นเมือง ห้องเครื่องปั้น ดินเผา ห้องศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน กลุ่มบ้านหลังคาปั้นหย่า ประกอบด้วย ห้องชีวิตชาวใต้ ห้องสงขลาศึกษา ห้องโลหะและโลหัช ห้องวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ห้องศาสนา ห้องเรือพระ และเครื่องลาก กลุ่มบ้านหลังคาบลานอ ประกอบด้วย ห้องประวัติศาสตร์และโบราณคดี ห้อง กระจต่ายชุมมะพร้าว ห้องอาวุธ ห้องวัฒนธรรมด้านอาชีพ ห้องเครื่องตาม ห้องวัฒนธรรม สัมพันธ์ ห้องการละเล่นดนตรีและกีฬา ส่วนบริเวณภายนอกอาคารจัดแสดงอุทยานวัฒนธรรม ประกอบด้วย สวนลูกบิด สวนหนั่งตะลุง สวนเทคโนโลยี พื้นบ้าน สวนวัฒนธรรมพืชผล จัด แสดงข้อมูลกลางแจ้งและอาคารสำหรับพักผ่อน²¹

โครงการช่วงที่ 2 แผนพัฒนา ฯ ระยะที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) สถาบันทักษิณคดี ศึกษาได้รับงบประมาณแผ่นดินเป็นค่าก่อสร้างอาคารนวมภูมินทร์ (ปีงบประมาณ 2535 - 2537) สรุปได้ ดังนี้ ค่าก่อสร้างเป็นเงิน 22,080,000 บาท พื้นที่ใช้สอย 3,200 ตารางเมตร แต่เมื่อสร้างเสร็จ ได้ต่อเติมส่วนใต้ถุนของแต่ละชั้นรวม 5 ชั้น ทำให้ได้พื้นที่ใช้สอยรวมเป็น 4,501 ตารางเมตร ได้รับงบก่อสร้างอื่น ๆ อีก 3,201,600 บาท และงบหมวดครุภัณฑ์ในปี 2535 - 2538 เป็นเงิน 6,068,000 บาท รวมงบประมาณแผ่นดินในปี 2535 - 2538 เป็นเงิน 28,148,000 บาท²²

หลังจากก่อสร้างอาคารนวมภูมินทร์ ผู้มีจิตศรัทธาบริจาคทุนสนับสนุนการจัดแสดง นิทรรศการถาวร จากนั้นได้ “ก่อสร้างอาคารอาศรมศิลปกรรมทักษิณ...พื้นที่ 2,322 ตารางเมตร เป็นเงิน 16,682,000 บาท ปรับปรุงต่อเติมอาคารเดิม 7,256,000 บาท ครุภัณฑ์การศึกษาเพื่อ

²¹ สถาบันทักษิณคดีศึกษา, “รายงานประจำปี 2535,” น. 21-27.

²² สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, คราบน้ำตาบนทางชีวิตและงาน, น. 156.

พัฒนาพิพิธภัณฑ์ 27,612,200 บาท”²³ หลังจากนั้นได้ปรับปรุงการจัดแสดง (ดูแผนผังการจัดแสดงปี 2539 ในภาคผนวก ค) โดยแบ่งเป็นห้องต่าง ๆ ดังนี้ อาคารนวมภูมิินทร์ ประกอบด้วยห้องประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์ ห้องลูกบิดและเครื่องประดับ ห้องมิดและศาสตราวุธ ห้องอาชีพหลัก ห้องเครื่องปั้นดินเผา ห้องเครื่องมือจับสัตว์ ห้องผ้าทอพื้นเมือง ห้องสงขลาศึกษา ห้องพิพิธภัณฑ์เสียง ห้องพิพิธภัณฑ์ภาพ ห้องวรรณกรรมท้องถิ่น ห้องเอกสารท้องถิ่น กลุ่มบ้านหลังคาบานอ ประกอบด้วย ห้องกระต่ายขูดมะพร้าว ห้องเครื่องมือช่างไม้และงานศิลปหัตถกรรม ห้องการศึกษา ห้องการละเล่นพื้นเมือง ห้องเครื่องตาม ห้องเครื่องแก้ว กลุ่มบ้านหลังคาปั้นหย่า ประกอบด้วย ห้องวัฒนธรรมโลหะและโลหัช ห้องเหรียญและเงินตรา ห้องศาสนา กลุ่มบ้านหลังคาจั่ว ประกอบด้วย ห้องวิถีชีวิตชาวใต้ แบ่งการจัดแสดงเป็นตำนานสามสมเด็จ ประเพณีการเกิด การละเล่นของเด็ก การผูกเกลอ ประเพณีการบวช โชคชะตาราศี การแพทย์แผนโบราณและปัจจุบัน ยาพื้นบ้าน การออกปากกินวาน ประเพณีรดน้ำเบญจ²⁴

บริเวณภายนอกที่เป็นสวนเทคโนโลยีพื้นบ้านได้ปรับปรุง “ตั้งหรือสวนเทคโนโลยีพื้นบ้าน เพื่อสร้างอาคารอาศรมศิลปกรรมทักษิณ ไว้จัดแสดงงานศิลปะร่วมสมัย ใช้ฝึกอบรมและสาธิตงานหัตถกรรมพื้นบ้าน และจัดแสดงสวนลูกบิดและสวนหนังตะลุงเพิ่มเติม”²⁵

ต่อมาเมื่อวันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2539 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ทรงเปิดอาคารนวมภูมิินทร์

การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา จนถึงปี พ.ศ. 2539 มีวัตถุของจริงประมาณ 49,000 ชิ้น นอกจากนี้ยังมีหุ่นจำลอง เสียงประกอบ ภาพนิ่ง วิดีทัศน์และมัลติมีเดีย แสดงประกอบเนื้อหา เป็นแบบนิทรรศการถาวร ในอาคาร 4 กลุ่ม คิดเป็นเนื้อที่ประมาณ 3,300 ตารางเมตร

²³ เรื่องเดียวกัน, น.158.

²⁴ สถาบันทักษิณคดีศึกษา, ที่ระลึกเปิดอาคารนวมภูมิินทร์, (ม.ป.ท, 2539), น. 24-37. (วโรกาสมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ทรงเปิดอาคารนวมภูมิินทร์ สถาบันทักษิณคดีศึกษา 6 กันยายน 2539)

²⁵ สัมภาษณ์ ภิญโญ รัตนพงศ์, นักวิชาการศึกษา 6, 10 มกราคม 2547.

4.2 การจัดการพื้นที่พิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา

การจัดการพื้นที่ของพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา นอกจากที่จัดแสดงอยู่ภายในอาคาร 4 กลุ่มแล้ว ยังมีส่วนที่อยู่ภายนอกอาคาร ซึ่งจัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมในรูปสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ลดหลั่นไปตามความสูงชันของเนินเขาอย่างเหมาะสม ทั้งนี้การจัดการพื้นที่ที่จะนำองค์ประกอบทุก ๆ ส่วนมาใช้ประโยชน์ในการอธิบายข้อมูลทางคติชนวิทยา ซึ่งจะกล่าวดังต่อไปนี้

4.2.1 ผังรวมและระบบสัญจร

การออกแบบผังรวมของพื้นที่ การออกแบบระบบสัญจร และความสัมพันธ์ระหว่างห้องจัดแสดง มีลักษณะเด่นเรียกความสนใจจากผู้เข้าชมได้เป็นอย่างดี มีรายละเอียดดังนี้

4.2.1.1 แนวการออกแบบผังรวม (master plan) ในการทำแผนแม่บทได้เชิญตัวแทนของสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติมาร่วมพิจารณา และได้เห็นชอบร่วมกันก่อนที่จะเริ่มโครงการ ระยะเวลาของพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยาที่ยังไม่มีอาคารนวมภูมินทร์ ใช้กลุ่มบ้านหลังคาบานอ กลุ่มบ้านหลังคาบ้านหย้า และกลุ่มบ้านหลังคาจั่วจัดแสดงข้อมูล บริเวณโดยรอบปลูกไม้ยืนต้นของท้องถิ่นภาคใต้ ทางสัญจรภายนอกอาคารนำวัสดุท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม และแบ่งระยะของกลุ่มบ้านต่าง ๆ ให้มีพื้นที่สำหรับพักผ่อน ตลอดจนสร้างศาลากลางหน (ศาลาพักริมทาง นิยมมากแถบทะเลสาบสงขลา)

4.2.1.2 แนวการออกแบบผังเฉพาะ (site plan) แต่ละกลุ่มบ้านต้องสัมพันธ์กับวัตถุที่นำมาจัดแสดง เช่น ศาลาเทคโนโลยีพื้นบ้านได้จัดแสดงเรือชุกกับเรือกอและ เครื่องมือเครื่องใช้ในงานหัตถกรรม รวมถึง ภูมิปัญญาเชิงช่างของชาวใต้ ศาลาดังกล่าวสร้างขึ้นในพื้นที่ลาดชันตามแนวสันเขา สิ่งแวดล้อมรอบข้างเปิดโล่งมองเห็นทะเลสาบสงขลา เพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งในการจัดแสดงและอธิบายภาพกว้าง ๆ ของการทำอาชีพประมงในทะเลสาบสงขลา หรือตัวอย่างการออกแบบศาลาลูกบิด ที่ให้ศาลาเป็นรูปแปดเหลี่ยมภายในจัดแสดงตัวอย่างลูกบิดโบราณ ด้านนอกเป็นสวนลูกบิดที่ทำขึ้นจากแท่นซีเมนต์และใส่กระจกล้อมรอบทั้งนี้เพื่อให้ผู้เข้าชมได้เห็นลูกบิดจำลองในรูปแบบต่าง ๆ ที่พบในภาคใต้และความหลากหลายของพื้นที่แหล่งที่ค้นพบลูกบิด

4.2.1.3 การใช้ระบบสัญจร (circulation system) “ภายในพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยาได้ใช้สัญจรลักษณะ ลูกศรบนพื้นเป็นเครื่องหมายกำหนดเส้นทางเดินชม โดยใช้วัสดุที่มีสีต่าง

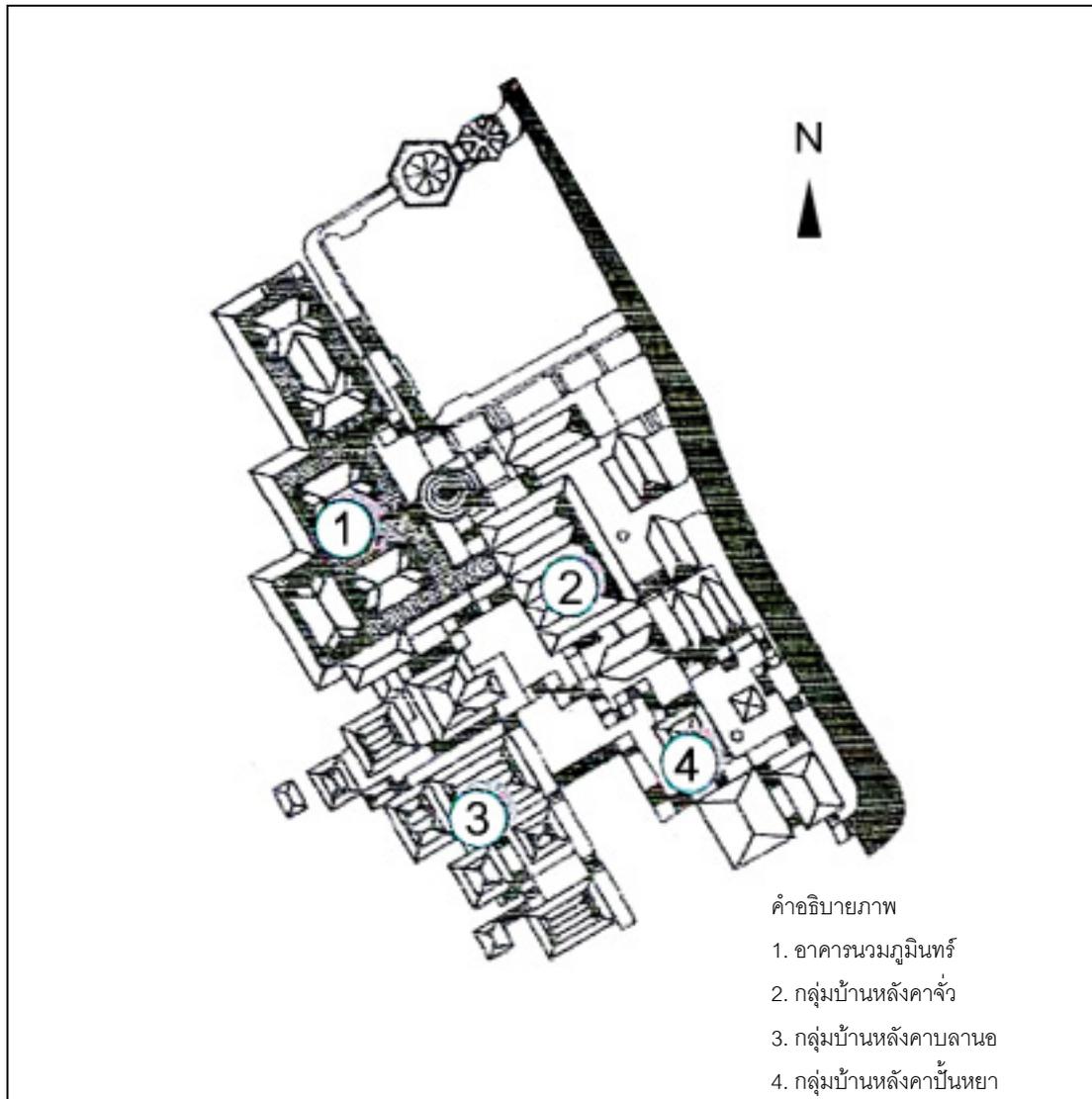
จากสี่พื้นที่ ซึ่งทำให้พื้นที่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์มากไปกว่าพื้นที่ทั่วไป”²⁶ แต่ภายในห้องจัดแสดงแต่ละห้องไม่ได้มีสัญลักษณ์ใด ๆ ที่ระบุถึงทิศทางการชม เป็นไปได้ว่าในการจัดแสดงไม่ต้องการบังคับผู้ชมให้ต้องจดจำข้อมูลทั้งหมดหรืออาจไม่จำเป็นต้องลำดับข้อมูลในห้องจัดแสดงนั้น ๆ ถึงกระนั้นในบางห้องจัดแสดงมีจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องให้ข้อมูลแก่ผู้เข้าชมเป็นลำดับเพื่อเป็นฐานในการทำความเข้าใจกับเรื่องราวถัดไป เช่น ห้องประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์ ควรกำหนดให้ผู้ชมได้ศึกษาแผนที่ภูมิประเทศและแหล่งอารยธรรมภาคใต้เป็นลำดับแรก เพื่อเข้าใจลักษณะทางภูมิประเทศและการเคลื่อนตัวของเปลือกโลกตามลักษณะทางธรณีวิทยา จากนั้นผู้ชมควรศึกษาผู้จัดแสดงเรื่องราวของยุคก่อนประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมโลกธรรม ผู้จัดแสดงข้อมูลยุคแรกเริ่มประวัติศาสตร์ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5-19 ผู้จัดแสดงความสัมพันธ์ระหว่างภาคใต้กับวัฒนธรรมอื่น ๆ ผู้จัดแสดงอาณาจักรรัฐโบราณทั้ง 4 แล้วค่อยสิ้นสุดที่ผู้จัดแสดงเรื่องราวของชาติพันธุ์ชาวเลและชาวป่า (ชาโกลหรือเงาะป่า)

4.2.4.4 ความสัมพันธ์ระหว่างห้องจัดแสดง ใช้ระบบที่ว่าง (open space system) จัดแสดงเรื่องราวของห้องนั้น ๆ หรือข้อมูลที่เชื่อมโยงยังห้องถัดไป ตัวอย่างเช่น พื้นที่ว่างระหว่างห้องเครื่องมือจับสัตว์และห้องเครื่องปั้นดินเผา จัดแสดงโดยวางวัตถุที่เกี่ยวข้องกับการหาปลาของชาวประมงน้ำเค็ม มีอวนที่ซึ่งไว้รมผนังด้านหนึ่ง และใช้เรือชุดกับเรือกอลและวางอีกด้านหนึ่ง ใช้ภาพการหาปลาในทะเลลึกเขียนลงบนผ้าบาติกจัดแสดงเป็นพื้นหลัง ถัดจากนั้นเป็นการจำลองเตาเผาจากชุมชนริมคลองปะโอซึ่งเป็นชุมชนเก่าร่วมสมัยสุโขทัย และเตาเผากระเบื้องเกาะยอผนังส่วนนี้ใช้ดินเผาฐานต่ำอธิบายภาพแผนที่เส้นทางเดินเรือ และภาพรูปแบบเรือสำเภาก็ใช้ในการค้า

จากแผนผังพิพิธภัณฑ์ (ดูภาพที่ 4.3) อธิบายอาณาเขตพิพิธภัณฑ์ หมายเลข 1 คือ อาคารนวมภูมิินทร์ หมายเลข 2 คือ กลุ่มบ้านหลังคาจั่ว หมายเลข 3 คือ กลุ่มบ้านหลังคาปลานอน หมายเลข 4 คือ กลุ่มบ้านหลังคาปั้นหย้า ส่วนในภาพที่ 4.4 เป็นตำแหน่งพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยาในพื้นที่สถาบันทักษิณคดีศึกษา

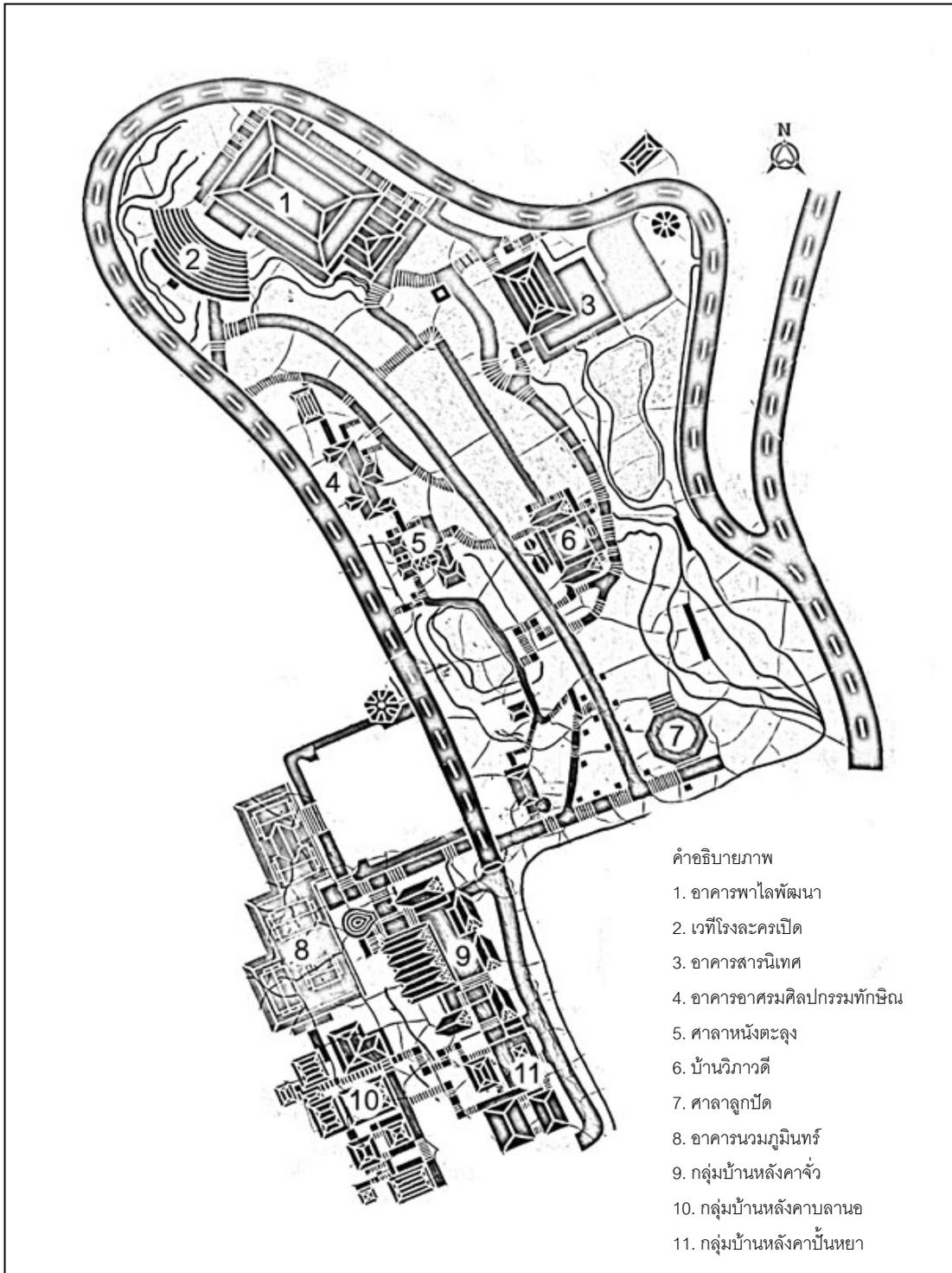
²⁶ สัมภาษณ์ สถาพร ศรีสังข์จ้ง, นักวิชาการศึกษา 6, 13 มกราคม 2547.

ภาพที่ 4.3
แผนผังพิพิธภัณฑสถานคติชนวิทยา

ที่มา: งานอาคารสถานที่และยานพาหนะ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

ภาพที่ 4.4
แผนผังสถาบันทักษิณคดีศึกษา

ที่มา: งานอาคารสถานที่และยานพาหนะ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

4.2.2 การจัดการพื้นที่ภายนอกพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา

พื้นที่บริเวณภายนอกพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยาถูกใช้ประโยชน์หลายส่วน ทั้งนี้สิ่งปลูกสร้างเกือบทุกชนิดเป็นส่วนหนึ่งของการจัดแสดงด้วย เพราะมีการประยุกต์วัสดุและรูปแบบการก่อสร้างตามคตินิยมหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น

การจัดการพื้นที่ภายนอกอาคารพิพิธภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับคติชนภาคใต้ เริ่มตั้งแต่ทางเข้าสถาบัน ฯ ที่ใช้เป็นห้องจำหน่ายบัตรเข้าชมพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา (ดูภาพที่ 4.5) ออกแบบซุ้มเป็นรูปทรงกรงนกเขาชวา เป็นจุดเด่นที่น่าน่าสนใจ สามารถบอกให้ผู้เข้าชมทราบว่าแถบภาคใต้มีผู้นิยมเลี้ยงนกเขาชวา ตกแต่งยอดด้วยซีเมนต์เสริมเหล็กทาสีน้ำตาลตามที่นิยมและทาสีทองเป็นลายผ้า รูปทรงของกรงนกเขาถูกประยุกต์ใช้งานในรูปแบบต่าง ๆ แม้แต่โคมไพรมถนาก็ได้ประยุกต์ให้มีรูปทรงกรงนกเขาชวา (ดูภาพที่ 4.6)

ภาพที่ 4.5
ห้องจำหน่ายบัตร

ภาพที่ 4.6
โคมไฟริมถนน

การจัดสวนย่อมบริเวณรั้วด้านหน้า วางประติมากรรมปูนปั้นวัวชน (ดูภาพที่ 4.7) เขียงเขาด้านบนเป็นน้ำตกจำลอง ส่วนด้านล่างสร้างคันทินกักเก็บน้ำไว้ใช้ วัวชนถือเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวใต้ ที่ไม่ได้มีความหมายเพียงกีฬาพื้นบ้านเท่านั้น แต่ยังมีความหมายถึงการมีใจเป็นนักต่อสู้ที่มีกติกาคือเป็นอัตลักษณ์ของชาวใต้และอาจหมายความเป็นวิถีชีวิตพื้นฐาน

ภาพที่ 4.7
ประติมากรรมวัวชน

ที่มา : พิพิธภัณฑสถานภาพ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

อาคารพาไลพัฒนาเป็นอาคารสำหรับจัดประชุมสัมมนาทางวิชาการ ด้านหลังติดเนินเขาเป็นเวทีโรงละครเปิด อาคารนี้มี 2 ชั้น ชั้นแรกเป็นห้องประชุมบ้านชูชุกิ จุคนได้ประมาณ 250 คน ชั้นที่สองห้องประชุมติดสุสานนันท จุประมาณ 1,000 คน ผนังอาคารด้านล่างมีประติมากรรมนูนสูงทำจากดินเผา เป็นภาพประเพณีลากเรือพระในช่วงออกพรรษา เมื่อมีการปรับแบบในการก่อสร้างทำให้เชิงชายต้องยื่นยาวออกไป ตัวคานบนไม่สามารถรับน้ำหนักได้จึงต้องขึงลวดสลิง ภายหลังปี พ.ศ.2546 ได้มีการแก้ไขโครงหลังคาทั้งหมดให้สามารถรับน้ำหนักหลังคาและเชิงชายได้

ภาพที่ 4.8

ประติมากรรมนูนสูงด้านหน้าอาคารพาไลพัฒนา

ที่มา: พิพิธภัณฑสถานภาพ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

ประติมากรรมนูนสูง (ดูภาพที่ 4.8) ด้านหน้าของอาคารพาไลพัฒนาใช้สื่อเรื่องราวทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชาวบ้านภาคใต้ สร้างไว้ใช้สอยแทนกำแพงคอนกรีตทั่วไป และพื้นที่ว่างด้านหน้าเป็นไม้พุ่มมีประติมากรรมลอยตัวรูปโนราในตำนานและความเชื่อของชาวบ้าน ซึ่งเป็นไปตามการศึกษาเรื่องราวทางคติชนวิทยา

เวทีโรงละครเปิด (ดูภาพที่ 4.9 และภาพที่ 4.10) เป็นโรงละครกลางแจ้งจุผู้ชมประมาณ 3,000 คน ดัดแปลงจากความลาดชันของเนินเขา แล้วทำอัตถจรรยเป็นชั้นบันไดลดหลั่นไปตามความลาดชัน การออกแบบและสร้างเวทีโรงละครเปิดทำให้พื้นที่ส่วนนี้ได้ใช้ประโยชน์ และสามารถเป็นส่วนหนึ่งของการเพิ่มรายได้จากค่าเช่าสถานที่ นอกจากนั้นยังเป็นส่วนหนึ่งที่สร้างให้พิพิธภัณฑสถานคติชนวิทยามีกิจกรรม มีความเคลื่อนไหว ในช่วงนั้นมีการใช้เวที